

УДК 159.942:355/359

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.24>

Яна Сергіївна Пономаренко,

*кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології (доцент);*

 <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>,
e-mail: posokhova1992@gmail.com;

Наталія Володимирівна Греса,

*кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології (доцент);*

 <https://orcid.org/0000-0002-0517-4822>,
e-mail: natashagresa@gmail.com;

Володимир Миколайович Філоненко,

*кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології (доцент);*

 <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>,
e-mail: volodka@ukr.net

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ КОРЕЛЯТИ АГРЕСИВНОЇ
ПОВЕДІНКИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Участь у конфліктах може значно впливати на прояв агресивності серед військово-вслужбовців, особливо серед тих, хто мав інтенсивний досвід у зонах активних бойових дій. У статті розглянуто ключові аспекти гендерної психології та вплив воєнних чинників на агресивну поведінку. Запропоновано термін «гендерно обумовлена агресивність». Вибіркою дослідження стали 89 військовослужбовців із числа комбатантів, серед яких 47 чоловіків та 42 жінки. Емпірично встановлено, що чоловіки мають вищу схильність до непрямой агресії та високий рівень недовіри, тоді як жінки виявляють меншу фізичну та вербальну агресію.

Ключові слова: агресивна поведінка, агресивність, бойовий стрес, військово-вслужбовці, гендерно обумовлена агресивність, жінки, зона бойових дій, комбатанти, чоловіки.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Ключові аспекти проблеми агресивності у військовослужбовців охоплюють низку важливих питань. У науці достеменно відомо, що агресивність може бути наслідком хронічного стресу, посттравматичного

стресового розладу, екстремальних умов служби, включаючи бойові дії та втрату товаришів, що може призводити до агресивної поведінки. Соціальна адаптація після повернення із зони бойових дій є складною, оскільки військовослужбовці можуть відчувати ізоляцію та нерозуміння в цивільному житті, що підвищує рівень агресії. Відсутність адекватної психологічної та соціальної підтримки з боку держави та суспільства, а також недостатність доступних програм реабілітації ускладнюють цю проблему. Такі медичні фактори, як травми голови, також сприяють агресивній поведінці. Крім того, стигматизація та культурні бар'єри у військовій культурі, де звернення за психологічною допомогою може сприйматися як прояв слабкості, перешкоджають ефективному вирішенню проблеми агресивності. Отже, дослідження проблеми агресивності у військовослужбовців з наукової та практичної точок зору є дуже своєчасним та актуальним. Особистісні риси, такі як імпульсивність та низький рівень емоційної стійкості, так само сприяють агресивній поведінці, як і соціальні фактори, зокрема відсутність підтримки та сімейні проблеми. Необхідна для бойових завдань професійна підготовка, яка включає навчання для швидкого реагування на загрози, також може підвищити схильність до агресії. Зниження рівня агресивності досягається через програми психологічної підтримки та реабілітації, включаючи консультації, терапію та освітні програми, що допомагають військовослужбовцям впоратися з агресією та стресом.

Стан дослідження проблеми

Агресивна поведінка серед військових та представників інших силових структур є складною та багатогранною проблемою. Їхня робота вимагає високого рівня емоційної стійкості, оскільки постійний контакт із небезпекою, насильством та смертю може викликати такі сильні негативні емоції, як гнів і страх. Без належного контролю ці емоції можуть проявлятися у вигляді агресії. Крім того, представники цих професій змушені швидко приймати рішення в умовах невизначеності та ризику.

Ю. Білюченко розглядає агресивність як складний психологічний феномен, що включає емоційні, когнітивні та біологічні аспекти, а також залежить від соціальних, культурних і ситуативних чинників. Вона вказує на те, що агресивність може виникати через негативні емоції, спотворені уявлення, або генетичні особливості, а також під впливом сімейного оточення, культурних норм і конкретних обставин [1]. Схильність до агресії також може посилюватись через когнітивні упередження, наприклад так званий військовий менталітет. Це явище полягає в тому, що люди сприймаються як потенційні загрози, а це може призвести до підвищеної настороженості та готовності до агресивних дій. Цей менталітет формується під впливом

постійної готовності до небезпеки та необхідності швидко реагувати на потенційні загрози [2]. Військова служба має певні особливості та висуває високі вимоги до тих, хто її виконує. Це пояснюється тим, що служба є дуже складною та небезпечною, а також потребує виконання різноманітних завдань і швидкої адаптації до змінних умов. Інакше кажучи, військові повинні бути готові діяти в різних ситуаціях та швидко реагувати на небезпеку. Є. Коваленко звертає увагу на те, що ці особливості роблять військову службу унікальною та вимогливою [3]. С. Трачук, А. Меркур'єв та О. Івановська вказують на важливість управління рівнем агресивності серед військових. Вони наголошують, що здатність до контролю агресії є критичною для успішного виконання завдань, однак вона повинна бути постійною та регульованою для уникнення негативних наслідків [4].

Прагнення досягти позитивного результату може підвищити рівень агресивності та емоційного напруження у співробітників силових структур. Зарубіжні дослідження показують, що здатність адекватно реагувати на стресові ситуації є ключовим фактором у контролі агресивної поведінки. Спеціалісти в галузі військової психології визначають важливість ідентифікації, розвитку та оптимізації позитивних аспектів у підвищенні ефективності військовослужбовців та забезпеченні оптимального функціонування [5]. Крім того, науковці висвітлюють концепцію реактивної агресивності, яка є важливим аспектом у військовій сфері. Реактивна агресивність означає здатність військових адекватно реагувати на стресові ситуації та необхідність вжиття енергійних заходів для вирішення нагальних завдань. Цей тип агресії дозволяє військовим вміло реагувати на складні сценарії та забезпечує їм необхідну реакційну швидкість і впевненість у власних силах. Відповідно, зазначена специфіка агресивності допомагає військовим пристосовуватися до мінливих та непередбачуваних умов, що є критично важливим у військових операціях та на передовій [6].

Отже, агресія у військовому контексті є різнобічною та спричиняється багатьма чинниками, які можуть викликати її через стресові ситуації, особливо в зоні активних бойових дій. Тому дуже актуальним є вивчення психологічних і гендерних корелятивів агресивної поведінки у військовослужбовців.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виявлення та аналіз психологічних і гендерних факторів, пов'язаних з агресивною поведінкою військовослужбовців. *Завдання* дослідження: опрацювати наукові джерела, в яких вивчаються проблеми агресивної поведінки серед військовослужбовців; емпірично виявити специфіку агресивності серед військовослужбовців з урахуванням їхніх гендерних відмінностей.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі гендерних відмінностей у проявах агресивності серед військовослужбовців. Запропоновано термін «гендерно обумовлена агресивність» (далі – ГОА) у військовослужбовців, який відображає концепцію, що описує різницю у проявах агресивної поведінки залежно від гендерних характеристик особи. Він використовується для аналізу та розуміння того, як гендерні та психологічні фактори впливають на сприйняття й вияв агресії серед чоловіків і жінок, зокрема в контексті воєнних умов.

Матеріали та методи дослідження

Вибірку дослідження становили 89 військовослужбовців із числа комбатантів, серед яких 47 чоловіків (перша група) та 42 жінки (друга група). Для досягнення поставленої мети було використано Опитувальник рівня агресивності А. Басса та А. Даркі. Структурно опитувальник складається з 75 питань, які формують 8 шкал та 2 індекси: фізична агресія – свідчить про вдавання до фізичної сили щодо інших; вербальна агресія – демонструє вияв агресії через вербальну форму (образи, лайка); непряма агресія – опосередкована агресія щодо інших у формі поширення пліток, неправдивої інформації тощо; негативізм – розкриває схильність людини до спротиву правилам, тобто агресивних дій щодо авторитетів, керівників; драгтивність – оцінює здатність до миттєвих спалахів агресії у вигляді роздратування, нетерплячості, грубості, знервованості; схильність до підозр – відбиває підозріле ставлення до оточуючих; образа – виявляє негативні почуття, які зумовлені ненавистю чи заздрощами як до людей, так і до життя в цілому; відчуття провини – описується схильністю людини оцінювати себе та навколишніх як поганих, що є показником аутоагресії; індекс агресивності – сукупний показник шкал «Фізична агресія», «Роздратованість» та «Вербальна агресія» свідчать про загальний рівень агресивності; індекс ворожості – сукупний показник шкал «Схильність до підозр» та «Образа» [7].

Математико-статистична обробка результатів здійснювалася за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок та критерій кутового перетворення (ϕ) Фішера.

Результати дослідження

Вивчення феномена агресивності проводилося на вибірці чоловіків та жінок серед військовослужбовців. Отримані результати подані в таблицях 1–3 та на рис. 1.

Таблиця 1

**Показники форм рівня агресивності у військовослужбовців
($M \pm \sigma$)**

Шкала	Перша група (чоловіки)	Друга група (жінки)	t	P
Фізична агресія	6,52 ± 0,92	7,13 ± 0,90	0,47	–
Вербальна агресія	5,06 ± 0,85	7,62 ± 0,89	2,08	0,05
Непряма агресія	7,14 ± 0,87	4,51 ± 0,91	2,09	0,05
Дратівливість	4,56 ± 0,93	3,18 ± 0,87	1,08	–
Негативізм	2,38 ± 0,86	4,89 ± 0,80	2,14	0,05
Схильність до підозр	3,74 ± 0,85	4,40 ± 0,90	0,53	–
Образа	8,65 ± 0,84	7,83 ± 0,89	0,67	–
Відчуття провини	5,39 ± 0,80	3,03 ± 0,82	2,06	0,05

Емпіричне дослідження показників форм рівня агресивності в різногендерних групах військовослужбовців продемонструвало низку вірогідних відмінностей.

За шкалами «Вербальна агресія» та «Негативізм», на відміну від групи чоловіків, вірогідно більший показник встановлений у групі жінок при статистичній значущості $p \leq 0,05$. Отже, жінки більшою мірою, ніж чоловіки, схильні вдаватися до вербальних форм агресії, до опозиційного опору у відстоюванні своїх інтересів та забезпеченні рівних можливостей.

За шкалою «Непряма агресія», на відміну від групи жінок, вірогідно більший показник виявлено в групі чоловіків при статистичній значущості $p \leq 0,05$. Таким чином, прояв агресивності в непрямій формі більш притаманний чоловікам, що позначається на їхньому прагненні опосередковано виявити агресію та бажанні приховати істинні наміри.

За шкалою «Відчуття провини» вірогідно більший показник зафіксовано у групі чоловіків при статистичній значущості $p \leq 0,05$. Сутність відмінностей проявляється в більш суттєвому відчутті провини через власні дії чи невиконані обіцянки, що притаманне чоловікам. Вони здатні оцінювати себе на підставі своїх вчинків, дій, що інколи призводить до зниження самооцінки та впевненості в собі.

Нами було проаналізовано індекс агресивності та індекс ворожості військовослужбовців в групах чоловіків та жінок. Отримані дані унаочнені в табл. 2.

Таблиця 2

**Показники індексів агресивності та ворожості
у військовослужбовців (M ± m)**

Шкала	Перша група (чоловіки)	Друга група (жінки)	t	P
Індекс агресивності	16,14 ± 0,85	17,93 ± 0,89	1,45	–
Індекс ворожості	12,39 ± 0,90	12,23 ± 0,87	0,13	–

Згідно з даними, наведеними в табл. 2, у показниках індексу агресивності та індексу ворожості вірогідних відмінностей між досліджуваними групами не було зафіксовано. Щодо індексу агресивності, то показники за ним перебувають у межах нормативних значень. Показник за індексом ворожості в обох групах перевищує межі нормативних значень, що віддзеркалює виражену схильність до ворожої поведінки та конфліктів як у чоловіків, так і в жінок. Для уточнення результатів на вибірці військовослужбовців ми використали критерій кутового перетворення (ϕ) Фішера. Отримані результати продемонстровані в табл. 3 та на рис. 1.

Таблиця 3

**Частота вияву рівнів агресивних реакцій
у військовослужбовців**

Шкала	Чоловіки			Жінки		
	Низький рівень, %	Середній рівень, %	Високий рівень, %	Низький рівень, %	Середній рівень, %	Високий рівень, %
Фізична агресія	11	52	37	38	31	31
Вербальна агресія	9	55	36	25	43	32
Непряма агресія	42	46	12	10	56	34
Дратівливість	18	54	28	22	43	35
Негативізм	33	37	30	29	50	21
Схильність до підозр	24	25	51	44	39	17
Образа	53	32	15	33	56	11
Відчуття провини	25	28	47	45	31	24

За шкалою «Фізична агресія» було виявлено, що низький рівень схильності до фізичних проявів агресії спостерігається в 38 % жінок проти 11 % у чоловіків, де $\varphi = 4,924$ при $p \leq 0,01$. Середній рівень за цією шкалою виявлений у 52 % чоловіків проти 31 % жінок, де $\varphi = 3,210$ при $p \leq 0,01$. За шкалою «Вербальна агресія» зафіксовано, що низький рівень схильності до вербальних проявів агресії притаманний 25 % жінок проти 9 % чоловіків, де $\varphi = 3,491$ при $p \leq 0,01$. За шкалою «Непряма агресія» встановлені вірогідні відмінності за низьким та високим рівнями. Низький рівень опосередкованої агресії встановлено в 42 % чоловіків проти 10 % жінок, де $\varphi = 6,103$ при $p \leq 0,01$. Високий рівень за шкалою «Непряма агресія» демонструють 34 % жінок проти 12 % чоловіків, де $\varphi = 4,333$ при $p \leq 0,01$. За шкалою «Схильність до підозр» виявлені вірогідні відмінності за всіма рівнями в досліджуваних групах чоловіків та жінок. Низький рівень недовірливого ставлення до оточуючих, обережності та підозрливості властивий 44 % жінок проти 24 % чоловіків, де $\varphi = 3,378$ при $p \leq 0,01$. Середній рівень показника притаманний 39 % жінок проти 25 % чоловіків, де $\varphi = 2,351$ при $p \leq 0,01$. Високий рівень недовіри зафіксовано в 51 % чоловіків проти 17 % жінок, де $\varphi = 5,793$ при $p \leq 0,01$. За шкалою «Відчуття провини» встановлені вірогідні відмінності в низькому та високому рівнях його прояву. Низький рівень схильності докоряти собі властивий 45 % жінок проти 25 % чоловіків, де $\varphi = 3,185$ при $p \leq 0,01$. Високий рівень звинувачень себе та докорів сумління притаманний 47 % чоловіків проти 24 % жінок, де $\varphi = 3,899$ при $p \leq 0,01$. Не було зафіксовано вірогідних відмінностей між рівнями в шкалах «Дратівливість» та «Негативізм».

Зауважимо, що середній рівень вияву роздратування та опозиційної моделі поведінки властивий більшості опитаних чоловіків та жінок.

Слід констатувати, що більшість чоловіків зрілого віку демонструють високий рівень підозрливості (51 %) та докорів сумління (47 %), середній рівень схильності до фізичної агресії (52 %), вербальної агресії (55 %), дратівливості (54 %). Жінки зрілого віку здебільшого характеризуються середнім рівнем опосередкованої агресії (56 %), опозиційної поведінки (50 %), схильністю до заздрощів (56 %), низький рівень схильності до підозр встановлений у 44 % респонденток.

Графічне зображення частоти вияву індексів агресивності та ворожості в чоловіків та жінок подане на рис. 1.

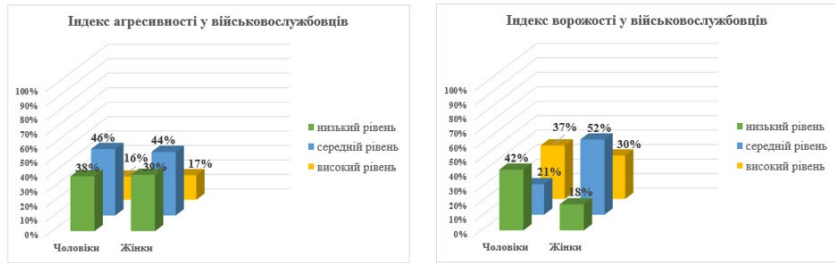

Рис. 1. Графічний розподіл частоти вияву різних рівнів індексів агресивності та ворожості

Отже, відсотковий розподіл рівнів індексу ворожості в чоловіків та жінок демонструє вірогідні відмінності. Низький рівень індексу ворожості зафіксовано в 42 % чоловіків проти 18 % жінок, де $\varphi = 4,132$ при $p \leq 0,01$. Середній рівень індексу ворожості встановлено в 52 % жінок проти 21 % чоловіків, де $\varphi = 4,969$ при $p \leq 0,01$. За високим рівнем ворожості вірогідних відмінностей не було виявлено. Щодо індексу агресивності, то відсотковий розподіл не показав вірогідних відмінностей за жодним рівнем у досліджуваних групах чоловіків та жінок. Таким чином, можемо сказати, що для чоловіків-військовослужбовців найбільш характерними є опосередкована агресія, дратівливість, образа та відчуття провини. Щодо групи жінок-військовослужбовців, то найбільш властивими для них є прояви агресивності у вербальній формі, опозиційної поведінки та підозрливості.

Обговорення результатів

Останні наукові дослідження та публікації щодо агресивності серед військовослужбовців відображають кілька важливих тенденцій. Деякі з них зосереджуються на вивченні впливу стресових обставин на прояви агресивної поведінки у військових, зокрема в зонах бойових дій або під час тривалих військових операцій [8]. Наукові дослідження підтверджують важливість проведення психологічної підготовки та надання психологічної підтримки військовослужбовцям. Вивчення ключових аспектів своєчасної психологічної допомоги показує, що вона сприяє зниженню рівня агресивності серед військовослужбовців у різних сценаріях [9]. Група українських дослідників під керівництвом Я. Мацегори вказує на важливість мотивації військовослужбовців як ключовий аспект, що визначає їхню поведінку, ефективність і психічний стан. У контексті агресивності особливу вагу має розуміння типології та структури мотивації військових, оскільки мотиваційні чинники можуть впливати як на рівень агресії, так і на її прояви [10].

Деякі дослідники надають корисні відомості та рекомендації для розробки програм і стратегій, спрямованих на зменшення проявів агресивної поведінки у військовому середовищі та поліпшення психологічного здоров'я військовослужбовців [11]. В умовах постмодерного суспільства та несвідомої агресивності, яка зростає, дослідники зауважують, що розвиток емоційно-вольового компонента стає критично важливим для ефективного контролю над агресивною поведінкою. Це дозволяє забезпечити не лише високу службу ефективність, а й зберегти психічне здоров'я військовослужбовців [12].

Отже, агресивність серед військовослужбовців є складною й багатогранною проблемою, яка вимагає ретельного дослідження з огляду на її мотиваційні аспекти та емоційно-вольовий контроль. Виявлено, що ефективний розвиток емоційно-вольового компонента є критичним для зниження рівня агресивності та забезпечення психічного здоров'я у воєнних умовах.

Висновки

Емпіричне дослідження показників агресивності серед військовослужбовців з числа комбатантів у гендерному контексті показало наявність значних відмінностей у проявах цього явища між чоловіками та жінками: жінки виявляють більшу схильність до вербальної агресії та негативізму, що може бути пов'язано з їхнім підходом до вирішення конфліктів та захисту власних інтересів. Водночас чоловіки частіше проявляють непряму агресію та мають відчуття провини, що може відображати їхні стратегії вираження негативних емоцій та самооцінки в контексті військової служби. Отримані результати свідчать про важливість гендерної диференціації при розумінні та управлінні агресивністю у військовому середовищі. Для ефективної психологічної підтримки та адаптації військовослужбовців важливо враховувати ці різноманітні аспекти гендерних особливостей індивідів, що може сприяти покращенню загального психічного здоров'я та ефективності служби.

Показники за індексом агресивності в обох групах перебувають у межах нормативних значень, що вказує на те, що загальний рівень агресивності серед військовослужбовців є задовільним. Однак показник індексу ворожості виявився вищим за нормативні значення в обох групах, що вказує на підвищену схильність до ворожої поведінки та конфліктів серед військовослужбовців. Це може вимагати уваги з боку військових психологів та керівництва для розробки програм з управління конфліктами та психологічної підтримки. Результати дослідження показників агресивності серед військовослужбовців, проаналізованих за допомогою критерію Фішера, виявили відмінності між чоловіками та жінками. За шкалою «Фізична агресія» та «Вербальна агресія» було виявлено значні статистично значущі різниці: жінки

виявили схильність до меншої фізичної й вербальної агресії, якщо порівняти з чоловіками. Відмінності також спостерігалися в показниках «Непряма агресія», «Схильність до підозр» та «Відчуття провини», де чоловіки тенденційно мали вищі значення, що вказує на більш виражені психологічні реакції серед них.

Поточне дослідження наголошує на необхідності подальших аналітичних та практичних зусиль для збалансованого управління агресивними й конфліктними поведінковими проявами серед військовослужбовців у контексті підвищення ефективності служби та забезпечення їхнього психологічного благополуччя. Для цього необхідно розвивати індивідуальні підходи до психологічної адаптації та підтримки особи, що враховують її унікальні потреби та специфічність професійних вимог.

На підставі емпіричного і теоретичного вивчення ми впроваджуємо термін «гендерно обумовлена агресивність» для аналізу та пояснення взаємозв'язку між гендерними характеристиками та проявами агресії у військовому контексті. Цей термін можна вважати порівняно новаторським у психологічному та соціологічному контексті, оскільки він спрямований на вивчення взаємозв'язку між гендерними характеристиками та проявами агресії у військовому середовищі. Гендерно обумовлена агресивність у військовослужбовців – це концепція, яка, на нашу думку, описує різницю в проявах агресивної поведінки серед чоловіків і жінок, зумовлену впливом гендерних ролей, соціокультурних норм і психологічних факторів. Цей термін підкреслює, що агресивність може виражатися по-різному: залежно від статі, враховуючи виховання, культурні очікування та соціальні ролі. Гендерно обумовлена агресивність включає як прямі форми агресії (наприклад, фізичну та вербальну), так і непрямі (непряма агресія, підозрілість, ворожість), відображаючи різні стратегії та способи вираження агресії, притаманні чоловікам і жінкам.

Гендерно обумовлена агресивність у військовослужбовців проявляється через варіації у способах вияву агресії залежно від статі та індивідуальних особливостей.

Фізична агресія. Чоловіки частіше проявляють фізичну агресію, що може бути пов'язано із традиційними уявленнями про мужність та силу. У військовому середовищі фізична агресія може вважатися допустимою або навіть необхідною для виконання бойових завдань. Жінки менш схильні до фізичної агресії через соціальні норми, що заохочують миролюбність і стриманість. У військовому контексті жінки можуть уникати фізичної агресії, віддаючи перевагу іншим формам конфліктної поведінки.

Вербальна агресія. Чоловіки можуть частіше використовувати вербальну агресію як засіб домінування та контролю. Це може виявлятися

в командуванні, критиці підлеглих або суперечках з колегами. Хоча жінки можуть проявляти вербальну агресію, вони частіше використовують її для захисту своїх інтересів та відстоювання рівних можливостей.

Непряма агресія. Чоловіки менш схильні до непрямой агресії, віддаючи перевагу прямим формам конфлікту. Проте в деяких ситуаціях вони можуть використовувати непрямі методи, щоб уникнути безпосередніх зіткнень. Жінки частіше використовують непряму агресію, включаючи маніпуляції, інтриги та поширення чуток. Це може бути зумовлено соціальними очікуваннями уникання відкритих конфліктів.

Схильність до підозр. Чоловікам притаманний високий рівень недовіри та підозрливості, що може бути результатом соціального навчання та особистого досвіду в умовах підвищеної небезпеки. Жінки зі свого боку менш схильні до підозр, що може бути пов'язано із соціальними ролями, які сприяють співпраці та соціальній підтримці.

Відчуття провини. Чоловіки частіше відчують провину через свої дії або невиконані обіцянки, що може впливати на їхню самооцінку та впевненість у собі. Жінки менш схильні до відчуття провини, що може бути результатом соціального навчання та підтримки з боку колег та командування.

Гендерно обумовлена агресивність у військовослужбовців аналізується в контексті впливу соціокультурних та психологічних факторів.

Соціальні ролі та очікування. Чоловіки та жінки у військовому середовищі стикаються з різними соціальними очікуваннями. Чоловіків часто розглядають як захисників та воїнів, що заохочує більш агресивну поведінку. Жінки, навпаки, можуть відчувати тиск з боку соціальних норм, які спонукають їх бути більш миролюбними та співчутливими.

Психологічна підготовка. Військові тренування можуть підсилювати ці гендерні ролі. Чоловіків вчать реагувати на загрози агресивно, тоді як жінкам можуть бути запропоновані альтернативні стратегії управління конфліктами.

Культурний контекст. Культурні відмінності також впливають на прояви ГОА. У деяких культурах агресивність чоловіків може сприйматися як норма, тоді як в інших культурах існують очікування, що жінки мають бути стриманішими.

Гендерно обумовлена агресивність у військовослужбовців важлива для розробки програм психологічної підтримки та управління конфліктами.

Індивідуальний підхід. Врахування гендерних особливостей є важливим при розробці програм психологічної підтримки для військовослужбовців. Це може включати спеціалізовані тренінги з управління

агресією, стресом та конфліктами, адаптовані до потреб як чоловіків, так і жінок.

Підтримка рівних можливостей. Розуміння ГОА допоможе забезпечити рівні можливості для всіх військовослужбовців, сприяючи створенню більш гармонійного та ефективного військового колективу.

Політики та освіта. Військове керівництво може використовувати ці знання для розробки політик та освітніх програм, що сприяють зменшенню агресивної поведінки й підвищенню загальної ефективності служби.

У підсумку концепція ГОА надає нову перспективу для розуміння та управління агресивною поведінкою серед військовослужбовців, враховуючи гендерні ролі та соціокультурні чинники. Це дозволяє розробляти більш дієві стратегії психологічної підтримки та підвищувати загальну ефективність військової служби.

Перспективи подальших досліджень можуть включати розширення аналізу факторів, що впливають на гендерні відмінності в проявах агресивності серед військовослужбовців, а саме вивчення соціокультурних і психологічних чинників, оцінка ефективності програм психологічної підтримки та управління стресом, дослідження довгострокових наслідків високого рівня агресивності, а також порівняння з аналогічними зарубіжними дослідженнями для розробки більш адаптованих і ефективних стратегій управління психологічним здоров'ям та забезпечення підтримки військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань: 1. Білюченко Ю. М. Емпіричне дослідження агресивності в різних статевих-вікових групах. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 158–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.28>. 2. Пономаренко Я. С. Специфіка моральних засад у військовослужбовців з різним рівнем агресивності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5 (33). С. 1430–1438. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1430-1438](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1430-1438). 3. Коваленко Є. Специфіка стильової саморегуляції поведінки у військовослужбовців. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 15. С. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2023.15.7>. 4. Трачук С. В., Меркур'єв А. І., Івановська О. Е. Вивчення специфіки фізичної підготовки військовослужбовців Нацгвардії у екстремальних умовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. № 4 (177). С. 153–158. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.4\(177\).32](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.4(177).32). 5. Alizadeh A., Salimi S. H. Military psychological distress-virtues model. *Romanian Journal of Military Medicine*. 2021. Vol. CXXIV, No. 4. Pp. 471–480. 6. Voxmeyer C. L., Miller S., Lochman J. E., Romero D. E., Jones S. Features of Reactive Aggression and Use of Mindful Coping Power // *Handbook of Anger, Aggression and Violence /*

ed. by C. R. Martin, V. R. Preedy, V. B. Patel. Cham : Springer International Publishing, 2023. Pp. 1859–1882. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-31547-3_102. **7.** Buss A., Durke A. An Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. *Journal of Consulting Psychology*. 1957. Vol. 21, Iss. 4. Pp. 343–380. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0046900>. **8.** Kokun O., Agayev N., Pischko I., Stasiuk V. Characteristic impacts of combat stressors on posttraumatic stress disorder in Ukrainian military personnel who participated in the armed conflict in Eastern Ukraine. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*. 2020. Vol. 20, Iss. 3. Pp. 315–326. **9.** Klymenko I., Tverdokhlib N., Zlobin O., Karachynskiy O., Kononenko O. PTSD in military personnel: diagnosis, treatment and support. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, Iss. 74. Pp. 286–298. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.24>. **10.** Matsegora Ya., Kolesnichenko O., Prykhodko I., Izbash S., Panok V., Marushchenko K., Rumiantsev Yu., Miloradova N., Kuznietsov M., Sohan I. Typology and structure of servicemen motivation. *Romanian Journal of Military Medicine*. 2022. Vol. CXXV, No. 4. Pp. 693–707. DOI: <https://doi.org/10.55453/rjmm.2022.125.4.21>. **11.** Krasnodemska I., Savitskaya M., Berezan V., Tovstukha O., Rodchenko L. Psychological consequences of warfare for combatants: ways of social reintegration and support in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Iss. 70. Pp. 78–87. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.7>. **12.** Yevdokimova O., Okhrimenko I., Filonenko V., Shylina A., Ponomarenko Ya., Okhrimenko S., Aleksandrov D. The Problem of Unconscious Aggressiveness of Criminals in the Conditions of Postmodern Society Development. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11, No. 2. Pp.182–199. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/186>.

Надійшла до редколегії 15.05.2024

Прийнята до опублікування 20.06.2024

Ponomarenko Ya. S., Hresa N. V., Filonenko V. M. Psychological and gender specific correlates of aggressive behaviour in military personnel

Participation in conflicts can have a significant impact on the manifestation of aggression among military personnel, especially those who have had intensive combat experience in war zones. The key aspects of gender psychology and the influence of military factors on aggressive behaviour are considered. The term “gender-based aggression” in military personnel is proposed, which reflects the concept that describes the difference in the manifestations of aggressive behaviour depending on the gender characteristics of a person. It is used to analyse and understand how gender and psychological factors influence the perception and expression of aggression among men and women, particularly in the context of military settings. The purpose of the study is to identify and analyse the psychological and gender factors associated with aggressive behaviour of military personnel.

The study was conducted with 89 combatants, including 47 men (first group) and 42 women (second group). To achieve this goal, the Aggression Level Questionnaire by A. Bass and

A. Darkey. *The mathematical and statistical processing of the results was carried out using Student's t-test for independent samples and Fisher's angular transformation criterion (φ).*

It has been empirically found that men have a higher tendency to indirect aggression and a high level of mistrust, while women show less physical and verbal aggression. The aggression index scores of both groups of servicemen are within acceptable norms, which indicates that the overall level of aggression among them is satisfactory. However, the hostility index score was higher than the normative values in both groups, indicating an increased tendency to hostile behaviour and conflict among servicemen. The results emphasise the importance of an individual approach to psychological support for servicemen and women, taking into account their gender identity. The findings of the study can serve as a basis for developing effective strategies for managing stress and conflict in the military environment and are an incentive for further research in the field of gender psychology.

Key words: aggressive behaviour, aggression, combat stress, military personnel, gender-based aggression, women, combat zone, combatants, men.

